

УДК 1 (091)

Проблема «кризи» у філософії Ортега-і-Гассета

С.Г. КАРПОВА

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ, Україна, E-mail: intersub@rambler.ru

Авторське резюме

У статті аналізується проблема «кризи» у філософських побудовах Ортега-і-Гассета. Філософію кризи Ортега-і-Гассета необхідно розуміти як динамічний феномен. Іспанський мислитель звертається до теми кризи в таких працях: «Безхребетна Іспанія», «Тема нашого часу», «Що таке філософія?», «Повстання мас», «У пошуках Гьоте», «Дегуманізація мистецтва», «Положення науки та історичний розум», «Виникнення філософії». На початку своєї творчості мислитель актуалізує «кризу» в першу чергу через історичний і соціально-політичний контекст. Тут «криза» сприймається як «розпад», «занепад» і «хвороба» держави. Соціальна тема кризи виходить на перший план. Інструментом подолання кризи стає відбір «меншості» і відділення її від «більшості». Проте вже в більш пізніх працях по-іншому розуміється «криза». У роботі «Повстання мас» криза сприймається вже не як криза народів і культур Європи, а саме як «повстання мас». У зв'язку з поширенням «маси» зростає і аморальність. Для іспанського філософа не є принциповим виявлення кризи культури, нації чи моралі. Важливим для нього є виявлення більш глибокої кризи – втрати життєздатності.

Ключові слова: хвороба, повстання мас, криза, культура, маса, нація, розпад.

The problem of «crisis» in the philosophy of Ortega-i-Hasseta

S.H. KARPOVA

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnipropetrovsk, Ukraine, E-mail: intersub@rambler.ru

Abstract

In the article analyses the problem of «the crisis» in the philosopher's constructions Ortega y Gasset. We need to understand the philosophy of crisis like a dynamic phenomenon. A Spanish thinker appeals to the theme of crisis in such works like «Spineless Spain», «The theme of our time», «What is philosophy?», «Revolt of the Masses», «In Search of Goethe», «Dehumanization of Art», «The position of science and historical reason», «The emergence of philosophy». The thinker at the start of creativity actualizes «the crisis» in the first place through the historic and the socio-political context. The crisis should be interpreted as «collapse», «decline» and «illness» of the state. Social theme comes to the fore. Selection of a minority and separation it from majority becomes a tool for overcoming the crisis. However he views the crisis from another a viewpoint in latest works. In the work «Revolt of the Masses» the crisis looks not like «the crisis» of peoples and cultures in Europe, but like «revolt of the masses». An immorality grows since expansion «masses». For Spanish philosopher is not a principal crisis of culture, nation or morality. For him an important is the detection of a deeper crisis – the loss of viability.

Keywords: illness, revolt of the masses, crisis, culture, mass, nation, collapse.

Постановка проблеми. У сучасній Україні дуже часто використовується поняття «криза» і воно є одним з найактуальніших. Під «кризою» мається на увазі характеристика цілого комплексу проблем і протиріч. Кризові процеси сучасності багато в чому пов'язані зі специфікою функціонування постмодерного суспільства, однією з головних дійових осіб якого виступає масова людина. Ортега першим не тільки виділив даний людський тип, а й позначив його роль у соціальному дискурсі. Тому історико-філософський аналіз робіт Ортега-і-Гассета є необхідним для всебічного аналізу кризового дискурсу в сучасному українському суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій. Розгляд останніх публікацій, на жаль, не дає можливості стверджувати, що комплексно аналізується проблема «кризи» у філософії Х.Ортега-і-Гассета. Ця тема в останні роки аналізується в дослідженнях Т.Сідоріної («Парадокси кризової

свідомості»). Однак у цій праці немає комплексного історико-філософського аналізу проблеми «кризи» в побудовах Ортега, а звертається увага лише на працю «Повстання мас». Тут «криза» розглядається саме через проблему «маси», а інші аспекти виявляються нерозкритими. Серед українських авторів кризові дискурси Ортега досліджував Д.Сепетий у статті «Коли повернеться доктор Фавст?». Однак тут не позначається динаміка кризових поглядів іспанського філософа, а акцентується увага на пошуку компаративних зв'язків побудов Ортега та О.Шпенглера.

Мета дослідження. Розкрити специфіку проблеми «кризи» у філософських побудовах Ортега-і-Гассета.

Виклад основного матеріалу. Кризові побудови Хосе Ортега можна виявити в більшій частині його досліджень. У роботі «Безхребетна Іспанія» 1921 року іспанський мислитель акту-

© С.Г. Карпова, 2014

алізує кризовий дискурс, а вже в 1923 році публікується його робота «Тема нашого часу»[7]. Вона написана на базі курсу лекцій, які двома роками раніше Ортега прочитав у Мадридському університеті, і тут позначаються симптоми кризи. У цьому ж університеті він в 1929 р. читає курс лекцій «Що таке філософія?», на основі якого пише однойменну роботу, в якій трансформується уявлення про кризу і уточнюється специфіка поняття «криза». Тема кризи модифікується і починає лунати в творах «Повстання мас»(1930), «У пошуках Гьоте»(1932), «Дегуманізація мистецтва»(1925), а також у роботі «Положення науки та історичний розум»(1935) [3; 4; 5; 6]. Одна з останніх робіт, де кризова тема також розглядається, це – опублікована повністю вже після смерті Ортега-і-Гассета, в 1961 р., робота «Виникнення філософії»[2].

«Безхребетна Іспанія» є однією з перших робіт, в якій Хосе Ортега звернувся до проблеми «кризи». Тоді, в 1921 році, мислитель сприймав кризу саме як «розпад» і «занепад». З нашої точки зору іспанський філософ у «Безхребетній Іспанії» актуалізує філософію кризи через історичний і соціально-політичний контекст. Так, аналізуючи соціально-політичну проблематику, Ортега формулює положення, що «Сучасна Іспанія – це вже не нація, колишня єдність розбилася на групи, розділена глухими перегородками»[1, с.305]. І як результат – роз'єднаність суспільства і відсутність його «еластичності». Іспанський філософ зазначає: «Будь-які, навіть титанічні зусилля, зроблені на одній ділянці соціального тіла, не знаходять відгуку навіть поруч, обертаються марною тратою сил і зрештою загасають там, де народилися»[1, с.305]. Саме цей статичний стан нації і фіксує її занепад. Ортега-і-Гассет обґрунтовує дане положення тим, що нація є «динамічною» конструкцією.

У той же час, з нашої точки зору, є і історичний контекст інтерпретації кризи Ортегою. Іспанський мислитель викладає його через порівняльний аналіз розпаду Римської імперії і іспанської колоніальної імперії. Він приходить до висновку, що розпад Іспанії до 1920-х років ще не завершений. Приклад Римської імперії показує, що запорука існування держави – це об'єднання різних його частин в єдине ціле, засноване на проекті спільного життя. При цьому насилля відіграє другорядну роль. На думку Хосе Ортеги, сепаратизм і націоналізм в Іспанії початку ХХ століття демонструє занепад, відсутність загальнонаціонального проекту, а отже, кризу іспанської держави. Ця криза Іспанії, згідно з Хосе Ортегою, бере початок ще з XVI століття і триває до сьогодні. У даному контексті, іспанський філософ (для характеристики ситуації) використовує такі поняття, як «жахливий криза і занепад»[1, с.294], «захід і розсіювання»[1, с.294], «розпад» [1, с.294], «сумний кінець»[1, с.294]. Так, іспанський мислитель вважає, що немає «тоталізації» і з'єднання в

єдине ціле, і таким чином актуалізується «розпад». Обґрунтовує він дану ситуацію таким чином: «Розпад веде до протилежного: частини цілого набувають самостійності. Цей феномен я називаю прагненням відокремитися, або партикуляризмом. І якби мене запитали, у чому найголовніша біда Іспанії, я б вжив цей термін»[1, с.295]. Філософ активну увагу приділяє з одного боку – партикуляризму і відокремленню як результату розпаду. Так, він вважає що «Історія національного вмирання – це історія розпаду єдиного суспільного цілого»[1, с.278]. З іншого боку, Ортега обґрунтовує необхідність динамічної системи національної єдності. Ця динамічність підтримується «стимулами», «імпульсами» різних груп, без яких «...спаяність слабшає, держава розпадається на частини, які знову починають жити окремо»[1, с.279]. А джерело кризи тоді сприймається дещо інакше, коли в історичних подіях, навіть протилежних, виявляється єдине «партикуляристське коріння»[1, с.320].

При цьому для Ортеги принциповим є визначення причини кризи. Так, на прикладі аналізу історичних подій в Іспанії, філософ відзначає не культурну чи морально-етичну причину кризи, а соціальну. У роботі «Безхребетна Іспанія», незважаючи на те, що активна увага приділяється історичному та соціально-політичному аспекту, іспанський філософ не розглядає їх як певну єдність або тотожність. Тут Ортега зазначає, що його робота «пройнята бажанням подолати властиву більшості короткозорість у підході до соціальних фактів, коли історичні чи людські феномени трактуються в чисто політичній перспективі. Але політика – тільки вітрина соціального, його зовнішній вигляд, те, що впадає в очі»[1, с.325]. З точки зору мислителя хвороби політичного плану не свідчать про занепад нації та не фіксують його так гостро, як хвороби соціального плану. Філософ аргументує це тим, що суспільство, а не політична система є «серцем» і «мозком» нації. І недуга Іспанії полягає не в політичній системі і не в аморальності суспільства, а в іншому. Хосе Ортега зазначає: «Не страшно захворіти, страшно бути самою хворобою. Погано, коли суспільство вражене аморальністю, гірше, коли воно перестало бути суспільством. А саме це і сталося, оскільки ми вже давно переживаємо розпад і кризу того, чого торкнулося коріння соціалізуючої функції»[1, с.326-327].

Дещо пізніше, в цій же роботі, іспанський філософ акцентує увагу на розгляді «кризи» у зв'язку з «занепадом» і «хворобою». Для мислителя ці поняття не просто перетинаються, але створюється враження, що вони виступають тотожними. В черговий раз підтвердженням цьому стає логіка побудов Ортеги при пошуку імпульсу, який призвів до кризи Іспанії: «Відхилення у нашому розвитку занадто сильні, щоб можна було приписати їх випадковості... Років п'ятнадцять тому, коли я вперше почав замис-

люватися над цими питаннями, я спробував довести, що період занепаду охоплював весь Новий час...Ось чому я думав, що зумію поставити вірний діагноз нашої хвороби»[1, с.354]. Однак (при подальшому вивченні) іспанський мислитель дійшов висновку, що коріння кризи хронологічно значно глибше, і причини хвороби суспільства необхідно шукати ще в Середньовіччі. Філософ зазначає: «... я все більше і більше схилився до думки, що криза в епоху Середньовіччя була не менш важкою, ніж криза Нового часу і тієї, що ми переживаємо тепер. Зрозуміло, були моменти деякої стабільності. Ми переживали і підйоми, і навіть домагалися світової слави»[1, с.354]. В цілому Ортега-і-Гассет дійшов висновку, що іспанська історія являє собою «історію занепаду».

Тут, для аргументації своїх положень, філософ робить важливе уточнення. Він порівнює занепад історичної Іспанії з хворобою організму. А так як домінанта занепаду була притаманна Іспанії спочатку, то і хворобу можна назвати вродженою. Так, Ортега зазначає, що «якщо розглядати занепад як хворобу, ми шукаємо її причини в життєвих подіях, в невдачах хворого. Тобто причини хвороби шукають поза самого суб'єкта. Але якщо вже ми переконалися, що дана людина взагалі ніколи не відрізнялася здоров'ям, нам доведеться відмовитися від поняття «занепад» і перестати шукати причини останнього. Замість цього доведеться вирішувати завдання виявлення конституціональних дефектів, вроджених вад організму. Таким чином причини візьмуть інший характер, і мова піде не про зовнішні, а про внутрішні витоки хвороби»[1, с.355]. Це був кардинально новий погляд на іспанську історію і на причини, які привели Іспанію до занепаду. Відповідно до Ортега-і-Гассету іспанські історики за вивченням приватних питань не бачили ключової проблеми – процесу національного згуртування, що відноситься до середньовічного періоду. Тому «всі зроблені дотепер висновки про причини занепаду не витримують ніякої критики. І це цілком логічно, бо як можна шукати причини занепаду, якщо його не було і не могло бути як такого»[1, с.355]. Тобто, вся громадська думка Іспанії повинна була переорієнтуватися на інші аспекти кризи, щоб, зрештою, подолати її. Ортега-і-Гассет бачив потенційний вихід зі сформованої ситуації в пориві до досконалості, в якій можливо подолати кризу суспільства. Переламати історичну інерцію громадської хворобливості здатна лише активна меншість. Відповідно до положень іспанського мислителя, політичні реформи самі по собі будуть недостатні. Кращі уми нації повинні докласти всі свої зусилля, весь свій авторитет для того, щоб спрямувати націю на шлях самодосконалості: «Якщо Іспанія хоче відродитися, вона повинна відтворити у собі могутній, неприборканий порив до досконалості. Велику трагедію нашої національної історії

склала гостра і хронічна недостача видатних меншин, неослабне панування мас у всіх сферах життя. І тому відтепер слід керуватися однією головною вимогою – вимогою відбору»[1, с.369-370]. Тут Ортега позначає вектор власних інтерпретацій суспільного устрою і його кризи крізь призму співвідношення «більшість» – «меншість». Незважаючи на те, що в роботі «Безхребетна Іспанія» основна увага приділяється саме нації, але тут актуалізується і тема «маси», яка в подальших дослідженнях філософа стала пріоритетною. Так, Ортега-і-Гассет зазначає: «Нація – маса, організована обраною меншістю»[1, с.324]. Є зв'язок між «кризою» (як культурним і соціально-політичним явищем) і формою державного правління. Це зустрічається у Ортеги і в роботі «Musicalia», коли він пише, що «кризи, які потрясають сьогодні світ, необхідні для того, щоб у суспільстві склалася нова аристократія»[9, с.171]. По суті, тут знову піднімається тема співвідношення «більшість» – «меншість».

Незважаючи на те, що майже всі дослідження Ортега-і-Гассета пройняті кризовим мисленням, вважаємо, що найбільш гостро тема кризи піднімається саме в роботі «Повстання мас». Так, у розділі «Феномен стадності» Ортега позначає суть проблеми: «Відбувається явище, яке, на щастя чи на жаль, визначає сучасне європейське життя. Цей феномен – повне захоплення масами суспільної влади. Оскільки маса, за визначенням, не повинна і не здатна керувати собою, а тим більше суспільством, мова йде про серйозну кризу європейських народів і культур, саму серйозну з можливих. В історії подібна криза вибухала не один раз. Її характер і наслідки відомі. Відома і його назва. Він іменується повстання мас»[3, с.115]. Причому для іспанського філософа важливою тут є вказівка специфіки кризи у зв'язку з суспільним життям. Суть суспільного життя (а в цьому зв'язку і кризи в ній) проявляється не стільки в політичній складовій, скільки в цілому комплексі елементів, починаючи з інтелектуального і завершуючи духовним, а також враховуючи моральний і економічний.

По суті, в роботі «Повстання мас» прояв кризи Ортега бачить у тому, що в європейських співтовариствах спостерігається духовна деградація людини. На авансцену історії виходить «масова людина», світогляд якої сформувався в результаті поверхового сприйняття досягнень європейської культури, в першу чергу філософської думки. «Масова людина» створює атмосферу «задушливої одноманітності», в якій гние європейська культура. Ортега-і-Гассет зазначає: «Це не скільки чоловік, скільки оболонка, муляж людини, подоба пустотілих ідолів, якій не дістає «нутра»; в ньому немає особистісного начала, непохитного і невідчуженого, немає того «я», яке не можна скасувати. Тому він вічно когось зображає»[3, с.192-193]. Поява «масової людини» стала новим явищем для культури ХХ

століття. Виникнення даного людського типу в філософських побудовах Ортега-і-Гассета вказує на те, що філософ усвідомив гостроту насування антропологічної кризи. «Масова людина», на думку філософа, є найсерйознішою загрозою європейської самобутності. «Масову людину» іспанський мислитель називає снобом, у якого «немає призначення, немає власної долі, яку нікому доручити, немає справи для якої він народжений, він абсолютно не здатний уявити, що існують покликання і служіння самі різні»[3, с.193]. У силу цього, на думку Ортеги, сноб відкидає одну з головних цінностей європейської цивілізації – свободу і можливість людини стати тим, ким він себе відчуває.

Логічним породженням антропологічної кризи стала криза мови. «Масова людина» або «сноб», в силу своєї примітивності, потребує спрощеної мови, яка б відповідала його одномірному мисленню. Спрощення мови – це процес рівний деградації мислення, занепадництва європейських співтовариств. Вульгарна однорідність може зруйнувати «живуче «різноманіття ситуацій»»[3, с.199], в яких Ортега-і-Гассет бачив одне з головних достоїнств європейської культури. Одномірність мислення призводить до того, що вся енергія людини перенаправляється в сферу політичного життя. Іспанський філософ пише: «Загальна політизація, поглинання політикою всіх і вся – не що інше як повстання мас. Бунтівна маса втратила найменшу здатність до релігії та знання. Вона не може вмістити нічого окрім політики – політики роздутої, нестримної, що хлинула через край, щоб витіснити релігію і знання»[3, с.200]. Так, відштовхуючись від положень Ортеги, вважаємо, що сноб нездатний діяти самостійно, його занепадницька свідомість викликає у нього бажання розчинитися в масі собі подібних. Це глибоко трагічний прояв кризи людини. Людина перестає відчувати себе особистістю, втрачає здатність протиставляти себе доквіллю. Вичерпуються творчі потенції людини. Зливаючись з масою, людина свідомо відмовляється перетворювати навколишній світ, відтепер людина прагне злитися з ним. Це, по суті, відмова від всякого ідеалу. Адже саме прагнення до ідеалу штовхало людину до свідомої, часом самовідданої праці над собою і навколишнім світом. Втрата Ідеалу зводить безцінність людського життя до рутинного існування. Можливо, саме це і призводить, врешті-решт, до аморальності.

Дійсно для Ортега-і-Гассета тема «аморальності» пов'язана з темою «маси». Підтвердження цьому ми знаходимо в тій же праці «Повстання мас», коли іспанський мислитель зазначає що «... Європа втратила моральність. Колишню масову людину відкинула не заради нової, а заради того, щоб, згідно зі своїм життєвим скла-

дом, не дотримуватися ніякої»[3, с.179]. Для Ортеги тут принципово важливим (для уточнення специфіки кризового мислення) є позначення зв'язку «занепаду» (що розуміється як «криза») і «життя». Так, іспанський філософ позначає необхідність уточнення того, що мається на увазі під «занепадом» і «європейським занепадом». І значним для мислителя є важливе, з нашої точки зору, уточнення, яке він робить у роботі «Повстання мас»: «Не варто заговорювати про занепад, не уточнивши про який. Чи стосується цей песимізм культури? Європейська культура в занепаді? Або в занепаді лише європейські національні інститути? Припустимо, що так. Чи дає це право говорити про європейський занепад? Тільки частково. У тому і в іншому випадках занепад частковий і стосується вторинних продуктів історії – культури і націй. Є лише один всеосяжний занепад – втрата життєздатності, – а існує він лише тоді, коли відчувається»[3, с.44].

Це уточнення є важливим для дослідження ще й тому, що дає підстави стверджувати, з одного боку, неоднозначність кризових положень Ортеги (які, незважаючи на єдиний вектор все ж мають особливу специфічність, і не завжди «занепад» і «криза» виступають як тотожні поняття), а з іншого боку – показує недостатню обґрунтованість інтерпретації філософії Ортеги. Так, в основному інтерпретатори положень іспанського філософа вважають, що він має на увазі саме кризу європейської культури, нації, людини. Проте, як можна виявити в наведеній вище цитаті, дане твердження є дискусійним.

Висновки. Філософію кризи Ортега-і-Гассета необхідно розуміти як динамічний феномен. Іспанський мислитель звертається до теми кризи в багатьох своїх роботах, починаючи з «Безхребетної Іспанії» і завершуючи «Виникненням філософії». Проаналізувавши кризові побудови Ортеги, ми прийшли до висновку, що їх не можна тлумачити як якийсь статичний світогляд. Так, якщо на початку свого творчого шляху іспанський мислитель актуалізує «кризу» в першу чергу через історичний і соціально-політичний контекст. Тут (на прикладі Іспанії) «криза» сприймається як «розпад», «занепад» і «хвороба» держави. Соціальна тема кризи виходить тут на перший план. Інструментом подолання кризи стає відбір «меншості» і відділення його від «більшості». Проте вже в пізніших творах Ортега загострює кризовий дискурс. У роботі «Повстання мас» криза сприймається вже не як криза народів і культур Європи, а саме як «повстання мас». У зв'язку з поширенням «маси» зростає й аморальність. І для Ортеги більш принциповим є позначення не стільки кризи культури, нації чи моралі, як виявлення більш глибокої кризи-занепаду – втрати життєздатності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ортега-и-Гассет Х. Бесхребетная Испания [Текст] // Восстание масс: Сб.: Пер. с исп. / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Издательство АСТ, 2002. – С. 269-370.
2. Ортега-и-Гассет Х. Возникновение философии [Текст] // Что такое философия? / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Наука, 1991. – С.210-289.
3. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс [Текст] // Восстание масс: Сб.: Пер. с исп. / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Издательство АСТ, 2002. – С. 11-208.
4. Ортега-и-Гассет Х. В поисках Гете [Текст] // Эстетика. Философия культуры / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Искусство, 1991. – С.433-462.
5. Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства [Текст] // Восстание масс: Сб.: Пер. с исп. / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Издательство АСТ, 2002. – С. 209-268.
6. Ортега-и-Гассет Х. Положение науки и исторический разум [Текст] // Что такое философия? / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Наука, 1991. – С. 192-209.
7. Ортега-и-Гассет Х. Тема нашего времени [Текст] // Что такое философия? / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Наука, 1991. – С. 3-50.
8. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? [Текст] // Что такое философия? / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Наука, 1991. – С. 51-191.
9. Ортега-и-Гассет Х. Musicalia [Текст] // Эстетика. Философия культуры / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Искусство, 1991. – С.163-175.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2014

REFERENCES:

1. *Ortega-i-Gasset, H. Beskhrebetnaya Ispaniya (The spineless Spain). Vosstaniye mass. M.: AST, 2002. pp. 269-370.*
2. *Ortega-i-Gasset, H. Vozniknoveniye filosofii (The emergence of philosophy). Chto takoye filosofiya? M.: Nauka, 1991. pp. 210-289.*
3. *Ortega-i-Gasset, H. Vosstaniye mass (Revolt of the Masses). Vosstaniye mass. M.: AST, 2002. pp. 11-208.*
4. *Ortega-i-Gasset, H. V poiskakh Gete (In search of Goethe). Estetika. Filosofiya kul'tury. M.: Iskustvo, 1991. pp. 433-462.*
5. *Ortega-i-Gasset, H. Degumanizatsiya iskusstva (Dehumanization of Art). Vosstaniye mass. M.: AST, 2002. pp. 209-268.*
6. *Ortega-i-Gasset, H. Polozheniye nauki i istoricheskiy razum (Position of science and historical mind). Chto takoye filosofiya? M.: Nauka, 1991. pp. 192-209.*
7. *Ortega-i-Gasset, H. Tema nashogo vremeni (The theme of our time). Chto takoye filosofiya? M.: Nauka, 1991. pp. 3-50.*
8. *Ortega-i-Gasset, H. Chto takoye filosofiya? (What is philosophy?). Chto takoye filosofiya? M.: Nauka, 1991. pp. 51-191.*
9. *Ortega-i-Gasset, H. Musicalia (Musicalia). Estetika. Filosofiya kul'tury. M.: Iskustvo, 1991. pp. 163-175.*

Карпова Світлана Геннадіївна - кандидат філософських наук, доцент
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, д. 72
E-mail: intersub@rambler.ru

Karpova Svetlana Hennadyevna – PhD in philosophy, associate professor
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Avenue, Dnipropetrovsk, 49010
E-mail: intersub@rambler.ru